

Geachte heer Van Thijn,

Ik belde woensdagavond 7 januari 2015 en vertelde uw partner dat ik delen van het interview wil gebruiken dat ik vier jaar geleden bij u thuis heb opgenomen. Ook vroeg ik haar of u er bezwaar tegen hebt dat ik het gehele interview op mijn website zet bij het thema marcusbakker: www.leomolenaar.nl/marcusbakker

Hieronder staan:

- De voorbereiding op het interview van 22 september 2010, en het interview zelf. Ik heb het indertijd met de band uitgewerkt.

Met hartelijke groet, Leo Molenaar

Hieronder:

voorbereidend materiaal in publicaties van Van Thijn (A)

vragen voor Van Thijn (B)

antwoorden van Van Thijn (C)

A.

Ed van Thijn: Dagboek van een onderhandelaar, Amsterdam 1978.

Opkomst in mei was 87,5%, ‘een overwinning voor de democratie’. Tien zetels winst is een ‘vertrouwensvotum’ voor het eerste kabinet-Den Uyl. Formatie was mensenwerk, vandaar de persoonlijke ervaringen. Beginselprogramma PvdA zegt ‘dat politici de samenhang moeten kunnen laten zien tussen het persoonlijke en het politieke handelen’. Overwinning van de democratie is in zeven maanden omgezet in een ‘fiasco’. De PvdA is het verzamelpunt van de werknemers, dank zij de verkapte antivakbondskoers van KVP en CPN. Winst was meer dan het opslokken van CPN, PPR en PSP. (20).

Hij begrijpt niet waarom Aantjes het optreden van de PvdA in het Menten-debat zo heeft gepolitiseerd en de uitstekende verstandhouding heeft verbroken. (32) Periodiek gesprek van fractiedelegatie met DB van FNV. (48) Exactheid arbeidsvoorwaardenbeleid staat haaks op vaagheid van andere beleidsterreinen, zegt Kok. Werknemers mogen offers brengen zonder verantwoordelijkheid te krijgen. (58)

Van Thijn is voor directe invloed van de kiezers op de regeringsvorming. De kiezers dienen uit te maken op welke wijze dit land wordt geregeerd. (139) Verliest zichzelf in rekensommen met afrondingen die indruk zouden moeten maken (168). Excuses persoonlijk aan Van Agt voor Menten-debat (196). Formateur Verdam laat formule 8/7/1 weer bloeien om die meteen erna te torpederen. Sympathie van Van Thijn voor onderhandelaar Terlouw namens D’66. “Als democraat sta ik op het standpunt dat je voor de verkiezingen moet zeggen onder welke

omstandigheden je na de verkiezingen gaat regeren en dat je na de verkiezingen moet doen wat je voor de verkiezingen hebt gezegd.” (266) Visie van Ger Klein op de formatie (274). Aantjes niet bij machte Justitie te bezetten (276).

Ed van Thijn, Commentaren en pleidooien 1966/1991, Amsterdam 1991.

Inleiding, met in overzicht het antwoord van de PvdA op D'66 dat staatkundige vernieuwing tot belangrijkste programmapunt maakte, in het bijzonder 'de gekozen minister/president'. Antwoord PvdA is 'Een stem die telt' met pleidooi voor rechtstreekse invloed kiezer op regeringsvorming. Afwijzing van gekozen minister-president, omdat hierdoor het wezen van de parlementaire democratie wordt aangetast (8), wel voor een systeem waarbij de minister-president 'in samenhang met en volgend uit de verkiezingen' wordt gekozen. De kiezer brengt twee stemmen uit op hetzelfde biljet, ook een op de twee mogelijke kandidaten voor het premierschap. De staatscommissie-Cals/Donner wees de gekozen minister-president ook af, maar kwam met door de Kamer bekrachtigde kabinetsformateur die premier wordt samen met de invoering van een 'gematigd' districtenstelsel. Op die laatste variant werden PvdA, PPR en D'66 het eens. Dat leidde tot twee wetsontwerpen met Goudsmit en Aarden in oktober 1970, die werden 'besproken' in de Tweede Kamer in **een van de felste parlementaire straatgevechten** na WO II. "Drie dagen lang stonden de diverse woordvoerders, omringd door tientallen Kamerleden, schuimbekkend van emotie, in continudienst rond de interruptiemicrofoons en lieten elkaar en de indieners niet toe om zelfs maar een halve volzin achtereen te formuleren." Parlementaire vuurdoop voor indieners, waaraan Van Thijn met groot genoegen terug denkt, met 0,00 als resultaat. Gekozen formateur werd afgestemd, waarna zich een meerderheid aftekende voor het districtenstelsel dat de indieners introkken vanwege de beoogde koppeling. Sindsdien 'zo dood als een pier'. Toch is staatkundige vernieuwing noodzakelijk vanwege 1. de legitimatie van het gezag met belangrijkste gezagsdragers niet gekozen (premier, Comm vdK, burgemeesters); 2. de evenredige vertegenwoordiging die de partijsplitsing in de hand zou werken en de doelmatigheid zou afbreken; 3. de effectiviteit van het gezag (benoeming en ontslag gezagsdragers); en 4. de stressbestendigheid.

Bij 1) gaat het om de dramatisch lage opkomst, het cynisme en de onverschilligheid, de binding aan de besluiten van de politieke organen en de toename van de normloosheid, de ineffectieve handhaving van normen en regels ("in een democratie staat het gezag voortdurend ter discussie en verkeert in een voortdurende wisselwerking met de rechtsopvattingen van de burgerij", 14). Andere punten zijn het 'gepersonifieerd leiderschap', met als voorbeeld het gebrek aan macht van de minister-president en de stroperigheid van de departementen. Burgers stemmen op personen, en ook dat wijst in de richting van meer 'democratisch leiderschap'. De tweede stem op de lijstaanvoerders van de twee grootste partijen heeft hij node gemist in het rapport van de commissie-Deetman. 'Het gezag moet uit de anonimiteit'. De commissie-Van Kemenade constateert dat partijen plaats maken voor 'electoraal-professionele' partijen, die Van Thijn in 1967 'communicatiepartijen' noemde. Behoefte aan volksvertegenwoordigers die maatschappelijke steun en deskundigheid kunnen mobiliseren, die kiezers weten te overtuigen. **Een democratisch systeem dat er niet in**

slaagt grote delen van de bevolking tot politieke participatie te bewegen, wordt daarmee zelf een van de bronnen van maatschappelijke instabiliteit (Van Kemenade, 22).

(Confronteren van Van Thijn met opvattingen van **Bakker**, en hoe de debatten gingen.)

B.

Gesprek bij u thuis over Marcus Bakker op woensdagmiddag 22 september om 15.30 uur, en de voorbereidende brief:

Geachte heer Van Thijn,

Dank u wel dat u positief gereageerd hebt op mijn verzoek om een gesprek over Marcus Bakker. Ik heb u een opzet gestuurd van de onderneming, die een biografie nu eenmaal is. Mocht u op die tekst willen ingaan, dan heel graag.

U heeft hem lang meegemaakt in de Tweede Kamer, en ik ben uiteraard erg benieuwd naar uw indrukken van hem, uw commentaar op zijn persoon en zijn werkwijze, uw mening over de aard van zijn retorische kwaliteiten of eenvoudigweg naar anekdotes die een karakteristiek licht op hem kunnen werpen. Ook als u nog suggesties mocht hebben over mogelijke financieringsbronnen voor deze biografie, houd ik me van harte aanbevolen.

Ik zou het in ieder geval graag met u willen hebben over de gedeelde passie van u en Marcus Bakker inzake de politieke democratie, en dan vooral het vergroten van de betrokkenheid van de burger bij de verkiezingen. Bakker zag in die discussie in de jaren zestig en de vroege jaren zeventig vooral een poging om via ‘geknoei’ met restzetels, drempelpercentages en districten de parlementaire positie van de CPN te ondermijnen. Hij heeft u in een vroeg stadium waargenomen (*Kiezen of knoeien*, 1967) als een potentiële tegenstander. In zijn hoofdstuk ‘Discussie in de PvdA’ (104-111) gaat hij in op sociaaldemocratische publicaties van M. Albrecht (dissertatie, 1960), J. Burger (rapport, september 1965), W. Drees sr en M.R. Mok (S&D, april 1966) en hij eindigt zijn verhaal over “dit geknoei en systeempjesgespeel dat tot steeds dwazer en gevaarlijker denkbeelden” leidt, over een soort hobbyclub van mensen die weer eens met wat nieuws op de proppen komen om toch maar origineel te zijn “maar die daarmee weer een handje helpen om de essentiële elementen van de parlementaire democratie af te breken”, met een recent artikel van november 1966 in S&D van Ed. van Thijn (110-111). Ik citeer Bakker:

“Het bureauwerk van Van Thijn levert het volgende plannetje op:

1. Premier wordt de lijstaanvoerder van de partij met de meeste stemmen;
2. Het kabinet moet op een meerderheid steunen, maar die mag niet groter zijn dan 60 of 65%;

3. De formateur (lijstaanvoerder van de grootste partij) kiest de mederegeringspartijen. Als ze samen niet meer dan 90 zetels hebben, mag dat de tweede partij zijn, anders moeten het andere zijn;
4. De partijen zijn in het kabinet vertegenwoordigd naar hun grootte;
5. Elke partij moet tevoren haar kandidaat-ministers noemen;
6. Het program wordt per departement samengesteld. Iedere minister voert op zijn departement zijn eigen partijprogram uit;
7. Als de onderhandelingen mislukken mag er nog een keer geprobeerd worden, daarna nieuwe verkiezingen.

En zo iets moet dan voor serieuze politiek doorgaan. Het zou alleen maar een lachertje zijn als de uitwerking van zulk geschrijf niet zo gevaarlijk was. Het is echter wel een voorbeeld van de wonderbaarlijke capriolen waartoe zo'n discussie over het kiesstelsel kan leiden."

Vraag 1: Nam u in die tijd kennis van dit soort kritiek van communistische zijde, of was dat een circuit dat niet aan dat van u raakte? Was u zich wel bewust, toen of later, van de 'theoretische' uiteenzetting die Bakker aan het kiesstelsel had gewijd?

Vraag 2: Ik heb de Handelingen nog niet doorgenomen, maar ik neem aan dat Bakker hierin een bijzondere rol heeft gespeeld. Kunt u nog toelichten wat de rol van Bakker was, en waar ik bij het teruglezen van die gebeurtenis vooral op zou moeten letten? Welke coalities waren toen aan de orde, en wat was de rol van Bakker daarbij?

Vraag 3: Vond u de oppositie van Bakker en de CPN tegen de wijziging van de Kieswet louter conservatief? De communisten hadden met argumenten tegen de afschaffing van de opkomstplicht gestemd.

Vraag 4: Beschouwde u Bakker indertijd als een democraat, een verdediger van de politieke democratie? Of zette u daar vraagtekens bij? Als u de periode van 1967 tot 1982 beziet, was er dan sprake van een verschuiving van uw opvatting over Bakker en de CPN?

In uw *Publieke zaken* (2001) haalt u in het eerste katern over 'Normen en waarden' met waardering het verbod aan dat de socialist Van den Bergh aan de orde had gesteld jegens groeperingen die de kernwaarden van de samenleving afwijzen: hoewel u dat (p. 16) niet expliciteert, zal hij die formulering niet slechts tegen fascistten maar ook tegen communisten hebben gehanteerd.

Vraag 5: U trad als minister van Binnenlandse Zaken resoluut op tegen de BVD die de CPN in 1981 nog steeds als staatsvijand nummer één beschouwde. U zag de CPN niet als staatsvijand. Heeft u dat nooit gedaan, of hebben uw ervaringen met de CPN in de Tweede Kamer daarbij een rol gespeeld?

Vraag 6: *Als een onderzoeker vandaag de dag achter de vraag wil komen of er in 1958 sprake was van inmenging van BVD, of andere diensten, in de CPN, wat zou hij dan kunnen doen anders dan het raadplegen van archieven ter zake in de VS, Duitsland (DDR) of Rusland? Begin jaren negentig meldde onderzoeker Bob de Graaff in Het Parool dat uit door hem geraadpleegde stukken van het Amerikaanse departement van Justitie (Washington) was gebleken dat Wagenaar via de Haagse Ambassade een informant was van de CIA. Dit is voor een biografie relevant, omdat – afgezien van de afstotelijke, stalinistische bejegening van de oppositie in de CPN van de jaren vijftig (voortbestaan EVC, persoonsverheerlijking De Groot) – het achteraf toch van belang is of de intuïtie van Bakker en De Groot in ‘De CPN in de oorlog’ (1958) een grond had.*

In de autobiografische terugblik op zijn politieke leven wijdt Bakker een hoofdstuk aan zijn parlementaire werk (*Wissels*, ‘Namens een veelkleurig volk’, 1983, 153-197). Daar kijkt hij terug op de confrontaties over het kiesstelsel in de jaren zeventig, en daarbij valt uw naam uiteraard. Hij vindt het ‘dualistische’ karakter van de Nederlandse staatsinrichting, met eigen verantwoordelijkheden voor regering en parlement, een systeem waarbij het gewicht van het parlement het grootst is: “er kan geen minuut geregeerd worden waarin het parlement niet aan dat regeren een eind kan maken”. De staatsrechtelijke sleutel tot deze verhouding is het feit dat de kiezers maar één stem uitbrengen, één mandaat vergeven, en wel voor de samenstelling van de volksvertegenwoordiging. Van die samenstelling wordt de regeringsvorming afgeleid. Bakker wijst de pogingen af om tot een dubbel mandaat te komen, die op niets zijn uitgelopen (1983). Het dubbele mandaat (VS, Frankrijk) brengt een grote macht mee voor de regeringsleider, die zeer moeilijk kan worden weggestuurd. Overigens zijn de twee verwijzingen naar u in het boek van 1983, anders dan in 1967, beide waardierend. Ik citeer:

“Een andere fractievoorzitter van de PvdA, Ed van Thijn, richt nu voortdurend zijn aandacht op de groeiende macht van het staatsapparaat – ik heb het daar al eerder over gehad. Toch heeft hij voor tien jaar hardnekkig getracht een systeem in te voeren waarbij de regeringsleider apart zou worden gekozen – hetgeen onvermijdelijk tot een relatieve machtsversterking van datzelfde staatsapparaat zou hebben geleid. Zo moeilijk is het dus te komen tot een definitie van wat nu een goed of een minder goed parlementair systeem is. (...) Dient een parlement vooral om een regering het besturen mogelijk te maken? Of is het juist zijn functie om tegenover de regering een zo sterk mogelijk tegenwicht te vormen? Welke plaats neemt de erkenning van de verscheidenheid van de bevolking in bij de beoordeling van de rol van het parlement? Wenst men in bepaalde situaties (grote werkloosheid, internationale spanning) een krachtadig optreden van de regering of juist niet?”

Vraag 7: *Wat is uw commentaar op deze terugblik?*

U spreekt in ‘Publieke Zaken’ met veel waardering over artikel 1 van de Nederlandse Grondwet (p. 40). In de tweede helft van de jaren zeventig heeft Bakker zich met overtuiging ingezet voor de formuleringen van de nieuwe Grondwet, waarbij zijn defensieve opstelling in

kwesties rond de kieswet kon veranderen in een constructieve, betrokken instelling. Hij heeft aan de uiteindelijke formulering van artikel 1 nog een bijdrage geleverd.

Vraag 8: *Heeft u de opstelling van Bakker jegens de Grondwet misschien van dichtbij zien veranderen? Heeft u daar concrete herinneringen aan?*

Vraag 9: *In de jaren negentig heeft de fractie van Groenlinks voorgesteld om een zaal in het Tweede Kamercomplex naar Bakker te vernoemen. En dat is gebeurd. Vindt u dat hij, als communist dan, die vernoeming heeft verdiend, en waarom (niet)?*

Ik wil het gesprek opnemen om de tekst goed te kunnen uitwerken. Zou ik moeten notuleren, dan kan ik me minder concentreren. Uiterlijk een week erna is de tekst uitgewerkt, en de opname gewist. Vindt u een interview met recorder minder wenselijk, dan laat ik de opname achterwege en werk ik van de aantekeningen.

Met vriendelijke groet,

Leo Molenaar

C.

Gesprek met Ed van Thijn op woensdag 22 september 2010 (aantekeningen, van tape): twee algemene inleidingen en daarna de concrete beantwoording van de vragen.

Ik heb een jaar in Parijs gestudeerd. Ik was indertijd erg geobsedeerd door de vraag hoe het kwam dat de CP in Frankrijk en Italië zo groot was en die in Nederland zo klein. Honderden pagina's schreef ik vol over drie onderwerpen:

- De electorale positie van die partijen;
- De staatkundige ideeën van de PCF in de Vierde Republiek;
- De tripartite regering van Frankrijk 1944-1948 met als vraag: waren de communisten wel of niet loyaal aan Frankrijk (of aan Moskou).

Ik heb alles bestudeerd, heb gepraat met oud-ministers van SFIO en PCF, heb de Handelingen doorgenomen. Mijn conclusie was dat de communisten loyaler jegens Frankrijk waren geweest dan welke partij ook. Ze hadden in eerste instantie zelfs geweigerd om de regering te verlaten toen ze van Moskou de opdracht hadden gekregen om het bijltje erbij neer te gooien. Die ontdekking was voor mij relevant in de jaren zestig toen het ging om het vormen van een college van B&W in Amsterdam: die bepaalde mede mijn houding. Ook het verwijt dat de communisten van de PCF de departementen en staatsapparaten hadden volgestopt met hun eigen partijgenoten, sloeg nergens op. Dat alles betekende dat ik ten opzichte van de Nederlandse communisten een *open mind* had.

Ik was geen liefhebber van het communisme, uiteraard. Maar – net als in Frankrijk – had ik grote bewondering voor de communisten in het verzet, hun betrokkenheid bij de *Februaristaking*. Onlangs is een boek geschreven over het hoe van het beëindigen van de gescheiden vieringen op 25 februari. Nog altijd wordt die bijeenkomst bezocht door oude communisten, de *rank and file*. Ik had respect voor de nestgeur van de CPN, die echte arbeiders, de gestaalde kaders: ik was geen man van de Koude Oorlog, ook niet in Nederland.

In 1966 was er de bouwvakkeropstand, aangevoerd door CPN'ers. Ik nam contact op met CPN-fractievoorzitter Harry Verheij: kunnen we hier geen eind aan maken, kun jij je invloed niet aanwenden? HV: "Als jij ervoor kunt zorgen dat de leiding van de staking met het college van B&W kan spreken, kan ik kijken." Dat is gebeurd, en we hebben met hen de plannen doorgenomen ten aanzien van de samenwerking met de CPN in het college van B&W.

Tegen die achtergrond moet u ook mijn relatie met Marcus Bakker zien: die wist daarvan, kende mijn achtergrond. Wij hebben een ontspannen (*casual*) verstandhouding gehad. Hij wist dat ik geen communistenvreter was. Hij vond me een rare intellectueel. Wij lagen elkaar wel. Ik had grote bewondering voor hem als parlementariër. Wij hadden goeie contacten achter de gordijnen, en harde confrontaties in de vergaderzaal. Hij was de beste parlementariër in jaren: de impact van zijn redevoeringen was groot. Ik kon niet altijd tegen hem op, ik was niet zo ad rem. Altijd was er wederzijdse waardering.

Mijn grote probleem met de CPN was de manier van geschiedschrijving van de communisten. In Frankrijk had ik kennisgenomen van de affaires Marty en Tillon, die parallel liepen met die van Wagenaar en Gortzak: dat waren grote verzetslieden geweest. De geschiedenis van Thorez was vergelijkbaar met die van De Groot. Thorez was naar Moskou gevlucht, zoals De Groot was ondergedoken. Thorez werd door De Gaulle uit Moskou teruggehaald als 'vicepremier', onder het beding dat de *maquis* de wapens inleverde. Thorez heeft Marty ontwapend, als het ware. In Frankrijk waren de communisten een reële bedreiging: daar waren de communisten de enige bewapende macht. Het was een uitvloeisel van Jalta, waar de invloedssferen waren vastgelegd, en daar hield Thorez zich aan. Neem *L'épée*, de autobiografie van Thorez. Ik heb alle versies gelezen: in de eerste druk was Marty een grote verzetsheld, en in de vierde was hij een Gestapo-agent. Dat ging heel ver, maar bij De Groot vind je hetzelfde. Ik heb die herdenking van de *Februaristaking* mede mogen reorganiseren: de CPN wilde een 'stakingscomité', en daarin hebben we bewilligd. In meerderheid zaten daar communisten in, maar dat zou mij een rotzorg zijn als er maar één herdenking kwam. Hun ging het om de secretaris Dé de Haas: die moest voorkomen dat Gortzak, Wagenaar of Piet Nak een officiële uitnodiging zouden krijgen. Ze mochten niet komen. Die mensen hebben wij binnengesmokkeld zonder kaarten... Die kwestie vond ik, ook bij Marcus B, een 'open zenuw': al heb ik dat nooit gezegd, ook niet tegen Verheij. Ik vond dat verschrikkelijk: hoe de communisten hun geschiedenis lieten verspringen naarmate de tijd verstreek. Dat was mijn grootste wrok, en daarom heb ik nooit echt 'vriendschap' kunnen sluiten met Bakker. Wel camaraderie, maar ik ben nooit intiem, vriendschappelijk geworden, we kwamen niet bij elkaar over de vloer; wel gebeurde dat enigszins bij HV.

Den Uyl was ook een communistenvreter, hoor. Ik zat in 1962 in de Gemeenteraad, na de Berlijnse Muur. Ik was getuige van een ongelooflijk fel, persoonlijk gericht debat tussen Den Uyl en Verheij, waarbij Den Uyl Verheij aanklaagde. De laatste liep stampend door de zaal, met het schuim op de mond. Ze sloegen de deur dicht in elkaars gezicht: “wij gaan niet over de publieke werken van Berlijn”, zei Verheij. Ik nam dat de communisten in Nederland inderdaad niet kwalijk. Het verschil tussen 1962 en 1965 was kolossaal. Het ging ook niet over een nacht ijs. Ik moest in 1965 ‘op zicht’ komen bij Henk Hoekstra om uit te leggen wat inzake de *Februaristaking* ‘mijn agenda’ was, wat voor vreemde snoeshaan ik was. Ik heb toen met Verheij vergaderd bij Keyzer: die werkte met een briefje dat hij van Hoekstra had meegekregen dat hij voorlas. Toch, de professionaliteit van Verheij was kolossaal, hij was een geweldige bestuurder. Net zoals Bakker een echte professional was in de TK.

(Leo vertelt verhaal over Nieuw-Guinea-demonstratie PvdA en het DB van de CPN, vanwege de stimulans die NG had gegeven aan de bewustwording van Ed van Thijn.)

Marcus Bakker:

Het algemene beeld

is dat MB een meester was van de interruptie. Daarvoor had hij geen microfoon nodig, hij zat vaak achter de gordijnen, als fervent roker, waarvandaan hij enkele voltreffers plaatste. De invloed op het debat was heel groot. Jan Marijnissen zei niet lang geleden ‘flapdrol’ tegen Coenders, en de voorzitter zei ‘dat heb ik niet gehoord’. In de huidige Kamer kom je pas in de *Handelingen* als je achter de microfoon staat. Bakker had een bijzonder vermogen tot het vragen van aandacht. Ik had dat eerder meegemaakt met de topacteur Jean-Louis Barrault, ik zat in de engelenbak, en hij fluisterde met de rug naar het publiek teksten, die iedereen verstond. Hij had geen hulpmiddelen nodig: snedig en snijdend. Zijn betoogtrant lag dicht bij de mensen, en hij was natuurlijk ook een groot demagoog. *Populistisch?* Nee, hij heeft nooit de onderbuik beroerd. Wél als hij het had over ons als ‘puinruimers van het kapitalisme’, maar dat waren de gebruikelijke clichés, dat was demagogisch maar niet populistisch. Hij had een ongelooflijke humor, die niemand onberoerd liet. Ze luisterden allemaal graag naar hem, al zei hij de verschrikkelijkste dingen: hij was niet humoristisch om leuk te zijn, maar hij wilde mensen ‘raken’. **Het beeld: de man met dat peukje achter de gordijnen, die toch aan de debatten deelnam, ‘een sieraad van het parlement’, aan wie niets ontging.**

Maarten Schakel: ja, maar die was veel grover, zijn tegenhanger.

Vernoeming Marcus Bakkerzaal? Volledig terecht. Die kamer is vernoemd naar mensen die een grote rol in het parlement hebben gespeeld. Ik ben niet van de geschiedschrijving met terugwerkende kracht...!

Ik heb een vreselijke ervaring met hem gehad: in 1973, onder het kabinet-Den Uyl, had ik als fractievoorzitter mijn eerste algemene beschouwing, mijn *maiden speech*. Een goed sluitend betoog, waaraan ik weken had gewerkt. Ik betrad het spreekgestoelte: “MdV, ik denk...”, “Hee, de PvdA denkt...” Hilariteit. Ik was een half uur van mijn *à propos*. Daar had hij geen compassie mee, integendeel! En het had nog wel een glanzend optreden moeten worden.

1971: het debat over de kieswet. Zoek het maar na in de *Handelingen*... Het was in de oude TK, veel intiemer dan die van nu. Drie microfoons waren permanent in gebruik. Wij riepen een enorme woede op, bijna Kamerbreed: Geertsema, juffrouw Haars (CHU) en Marcus Bakker. Dat ging maar door, hard tegen hard, aan de lopende band: drie dagen lang. Bakker probeerde ons belachelijk te maken, maar dat probeerden ze allemaal. Ik bewonder mezelf nog dat ik overeind bleef. Ik had me erin vastgebeten. De sessie was een treffend voorbeeld van zijn interruptietechniek. Hij was furieus, sprak met een enorm *dédain*: hij was dan ook een fel tegenstander van D'66. Hij had er geen goed woord voor over (Wiebenga, PSP, evenmin). Bakker stond daarin niet alleen: het was een keten. Men loste elkaar af met de eigen argumenten.

Wat vindt u achteraf van de voorstellen? Ik sta er nog steeds helemaal achter. Het huidige lawaai over de betrokkenheid bij de democratie is een uitvloeisel van de evenredige vertegenwoordiging in de extreme vorm, die verder slechts in Israël voorkomt. Er is niets van een drempel of niets van een district, en door voorkeurstemmen is het behalen van een kwart zetel genoeg. Ons standpunt van destijds was uitgedragen door een staatscommissie: ik sta er nog steeds achter. Het was een soort gematigd districtenstelsel, met een gekozen formateur, door het parlement te benoemen. (het debat werd nog niet uitgezonden door de tv, in 1971, bij de hoorzitting van de *Drie van Breda* wel...) Bij de confrontaties in 1975 werd het voorstel aangeduid als 'oude koeien', die niet uit de sloot gehaald moesten worden. Er is wel een commissie-Deetman gevolgd, maar haar werk leidde eveneens tot niets. In de meeste debatten stond Bakker alleen. Hier waren het er velen: er waren toen debaters die niet voor hem onder deden in felheid. Het was voor ons een opmaat naar het kabinet-Den Uyl. Onze drie partijen – PvdA, PPR en D'66 – zaten in de lift. De coalitievorming had de wind mee. Wij dachten helemaal niet aan een onverbidelijke nederlaag in 1971. De ideeën voor staatkundige vernieuwing hadden een grote aanhang in het land, zij het niet in het parlement. Wij bleven fier overeind staan. Het andere kiesstelsel werd zelfs aangenomen, maar dat punt, het knutselen aan het kiesstelsel, hebben we als onafhankelijk punt ingetrokken.

De vragen aan Van Thijn:

Vraag 1: 'Kiezen of knoeien'. Zeker nam ik dat waar, ook via Willem Drees sr Ik kende zijn argumenten tevoren al van een artikel in *Socialisme & Democratie*. Drees had de stelling: "Je kunt een formatie niet aan regels binden", wat ik juist wel wilde. Daarop kom ik nog terug in mijn laatste boek, 'De formatie' (2010). Mijn hoofdonderwerp was altijd 'de oppositie'. De democratie staat of valt bij de kwaliteit van de oppositie. En ook de 'kabinetsformatie' is de Achillespees van de democratie. De actualiteit wijst uit dat ik er niet naast zat indertijd. Bakker en Drees stonden vlak naast elkaar: hun argumenten kon je onderling uitwisselen. Ik was erg geïnteresseerd, het was mijn onderwerp, en ik was erg geïnteresseerd in de CPN.

Vraag 3: Ik was tegen de opkomstplicht. De plicht leidde tot de opkomst van de Boerenpartij. Ik heb de mensen liever uit plichtsgevoel naar de stembus dan door dwang. En in 1977 was de opkomst 87% geweest. Marcus Bakker was een hopeloos geval in dit opzicht, niet van deze

tijd. Er viel geen land met hem te bezeilen. En wij droomden van een progressieve meerderheid.

Vraag 4: Ja! En hij had daarin ook een voorbeeldfunctie. Ik heb nooit aan de democratische gezindheid van Bakker getwijfeld. In de Gemeenteraad van Amsterdam, ik dobberde een beetje mee op de golf van medezeggenschap, deed ik een voorstel tot ‘het recht van inspraak’. Dat wekte een grote heftigheid op bij mijn eigen wethouders. Wim van ’t Schip (CPN) wees in zijn stemverklaring dat voorstel af, omdat hij het een typisch voorstel vond van sociaaldemocraten die wilden weten wat er in de wijken en buurten door het volk werd gewenst: “wij zijn zelf het volk. Wij hebben dat soort voorstellen helemaal niet nodig.” Alsof je Bakker hoorde spreken. Dat was arrogant, akkoord, maar het was ook wel waar: de CPN beheerste alle buurtcomités, die hoefde niet in die mate te weten wat er speelde. En wij hadden als PvdA-fractie, met kanonnen van voorzitters en een hoofdredacteur van *Het Parool*, in de arbeiderswijken geen poot aan de grond.

Vraag 5: Een rol speelde ook dat ik geen liefhebber van de BVD was. Ik had niets te vrezen. Ik legde bezoeken af in Oost-Europa en op ambassades, maar ik was een geharnast sociaaldemocraat. Als fractievoorzitter van de grootste fractie, de PvdA, werd ik voorzitter van de BVD-commissie in de TK, en ik nam dat heel serieus. Ik vroeg mededelingen over infiltraties (vanuit de DDR) in de PvdA, en ik moest lachen om die informatie. Als je *De Waarheid* las, wist je het ook. Mijn punt was – ik had de Maagdenhuisbezetting meegemaakt – dat velen van uw generatie toetraden tot de CPN. De CPN was een belangrijke feministische beweging geworden: had de BVD dat wel waargenomen? Je kon waarachtig niet meer zeggen dat de CPN aan de leiband van Moskou liep. Een van mijn eerste handelingen als minister van Binnenlandse Zaken was het benoemen van een communistische burgemeester in het Noorden (Hanneke Jagersma): ik kreeg een hooglopend conflict met de Commissaris van de Koningin, Vonhoff (VVD), die dat heeft opgespeeld tot aan de Kroon toe, en ook enorme tegenwerking van de directeur van de BVD: “U weet toch dat de burgemeester allerlei dossiers krijgt...” “Ik wil dat de CPN geschrapt wordt van de lijst van staatsgevaarlijke organisaties...” “Maar het kost ons twee jaar om ons van de bemoeienis met de CPN te ontdoen, want eerst moeten we ons dan ontdoen van de infiltranten die we als bestuurders hebben in de CPN. Een heel moeilijke operatie.” “Dus de angst van de CPN voor infiltratie is kennelijk erg reëel...”, constateerde ik. In die korte tijd heb ik heel veel gedaan, en dat was ook bekend bij Bakker. Ik heulde niet met de CPN: het was eenvoudigweg in strijd met het functioneren van de democratie. Dat je bepaalde personen in de gaten houdt, akkoord. Ik werd heel fel aangevallen in de Tweede Kamer: 1. Vanuit links, de PSP, vanwege allerlei incidenten (BVD-acties in radicale groeperingen), en 2. Vanuit rechts omdat werd gelanceerd dat Moskou de vredesbeweging had aangestuurd. Ik werd geïnterpelleerd door Joris Voorhoeve, nieuw Kamerlid, die citeerde uit teksten die deloyale ambtenaren aan Kamerleden hadden toegespeeld. Ik moest afwijken van de door hen voorbereide antwoorden, wat een inbreuk was op de politiek-ambtelijke verhoudingen.

Vraag 6: Ik was verbaasd dat Prins Bernhard op zó goede voet stond met leden van de CPN, nota bene als communistenvreter. Harry van Wijnen schreef een boek over de Prins-Gemaal,

maar niets over die communisten daarin. Maar ik maakte het als burgemeester keer op keer mee bij bijeenkomsten van communisten: diens populariteit. Het verzet nodigde Prins Bernhard uit, die werd ontvangen door staande ovaties. Ik heb dat eens aan Bernhard zelf gevraagd: “Weet U dan niet wat er pal na de oorlog te gebeuren stond? De Koningin wilde het voorbeeld van De Gaulle volgen, en de communisten vragen voor het kabinet. Ik heb contact gelegd met het verzet en Wagenaar gevraagd om Minister te worden in het kabinet-Schermerhorn.” Hoe dan ook, er zit iets tussen Bernhard en de CPN. Ook die inzet van Bernhard voor de verzetspensioenen, misschien. De opening van het Amsterdamse *Verzetsmuseum* speelde tijdens de Lockheed-affaire en de commissie-Donner. Openen door Bernhard, ik vond dat we dat niet konden maken. Maar Rinus Haks (CPN) zei, als voorzitter van het bestuur, “dat moet Bernhard doen...”, en hij gaf mij geen enkele ruimte.

Je moet inzake de infiltratie in de CPN via de Nederlandse bronnen van de BVD verder kunnen komen, lijkt mij.

Vraag 7: Ik herken die samenvatting niet. Het ging mij om een gekozen formateur, en om een stembusakkoord. Het is een karikatuur die Bakker geeft. Daar was hij ook best goed in. Ik wilde het parlementaire systeem juist beschermen tegen uitholling. Een gesprek van man tot man daarover hebben we nooit gehad.

Vraag 8: Als minister van BiZa heb ik de nieuwe grondwet moeten verdedigen. De verbreding van artikel 1, dat was een grandioos amendement van Bakker. Het is ‘het’ antidiscriminatie-artikel geworden op een heel breed terrein als eerste artikel van de Grondwet. En het speelt een cruciale rol in de huidige discussie met Wilders. Hij was zijn tijd ver vooruit. Het is een diepgaande discussie geweest in de jaren zeventig, en Bakker heeft daar een substantiële bijdrage aan geleverd. De discussies in de commissie zijn neergeslagen in een serie boekwerken. Ik neem deel III van Van Thijn mee, ‘De parlementaire geschiedenis rond de algehele grondwetsvoorziening’, mei 1971 tot december 1977 (Van Thijn: ‘ik heb een twintig van die boeken boven staan, maar hier staan veel citaten van Bakker in het register’).

(Leo krijgt het boekwerk mee, en belooft bij terugbrengen zijn publicatie over Erasmus in het Rotterdams Jaarboekje van 2010 erbij te leveren.)

Het dik gedrukte citaat van Van Thijn blijkt toevallig een omschrijving van de foto op de voorpagina van het boek. Bij een volgende druk op pagina vooraan plaatsen als een soort motto.